

QASHQADARYO VILOYATI TEKISLIK NOZOGEOGRAFIK RAYONIDAGI KASALLILLARNING NOZOEKOLOGIK SABABLARI

Xujamova S.B – *Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyati tekislik nozogeografik rayonida uchraydigan kasalliklarning nozoeologik sabablari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududning tabiiy-geografik sharoiti, iqlim omillari, tuproq va suv resurslarining holati hamda antropogen ta'sirlarning aholi salomatligiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, ekologik muhitning o'zgarishi va resurslardan foydalanish darajasi ayrim kasalliklarning shakllanishi hamda hududiy tarqalishiga ta'sir etuvchi muhim omil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo viloyati, nozogeografiya, nozoeologiya, kasalliklar geografiyasi, ekologik omillar, tekislik hududi, aholi salomatligi.

НОЗОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ ЗАБОЛЕВАНИЙ В ПЛАСТИННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОМ РАЙОНЕ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Хужамова С.Б. - *Преподаватель Шахрисабзского государственного педагогического института. Узбекистан*

Аннотация: В данной статье анализируются нозоэкологические причины заболеваний, встречающихся в равнинном нозогеографическом районе Кашкадарьинской области. В исследовании на научной основе освещаются природно-географические условия региона, климатические факторы, состояние почвенных и водных ресурсов, а также влияние антропогенных воздействий на здоровье населения. Также изменение экологической среды и уровень использования ресурсов оценивается как важный фактор, влияющий на формирование и территориальное распространение некоторых заболеваний.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, нозогеография, нозоэкология, география болезней, экологические факторы, равнинная территория,

Qashqadaryo viloyatining tekislik nozogeografik rayonida kasallik ko'rsatkichlari ancha yuqori ekanligi diqqatga sazovor. Ayniqsa, ovqat hazm qilish tizimi, qon aylanish tizimi, siydik tanosil tizimi va qand kasalligi kabi kasalliklarda tekislik hududi ko'p uchraydi. Bu hududning qurg'oqchil iqlimi, suv resurslarining cheklanganligi, ekotizimlarning zaifligi va sanitariya sharoitlarining pastligi bu kasalliklarning yuqori darajada tarqalishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, tekislik rayonida aholi zichligi nisbatan past bo'lsa ham, sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan yetarli e'tibor va resurslarning cheklanganligi kasalliklar ko'rsatkichlarini

oshirishga olib kelmoqda. Shunday qilib, tekislik rayonining ekologik sharoitlari va ijtimoiy-sanitariya muammolari bu hududda kasalliklarning yuqori darajada tarqalishiga sabab bo'lgan asosiy omillar sifatida ko'rinadi.

Tekislik nozogeografik rayonida kasalliklar ko'rsatkichlari viloyat bo'yicha umumiy ko'rsatkichlardan ancha yuqori bo'lib, bu hududning ekologik, sanitariya va oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq omillar bilan izohlanadi. Masalan, Qon va qon yaratish tizimi kasalliklari ko'rsatkichi Tekislik rayonida 30 468,1 (har 100 000 aholiga) ni tashkil etsa, viloyat bo'yicha bu raqam 63 889,8 bo'lib, bu Tekislik rayonining viloyatga nisbatan 47,7% ko'proq ekanligini ko'rsatadi (3.4-jadval). Bunday yuqori ko'rsatkichlarning sabablaridan biri – hududdagi oziq-ovqat sifatining pastligi, qishloq xo'jaligi va tibbiy yordamning cheklanganligi hamda issiq iqlimning ta'siri. Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari ko'rsatkichi ham Tekislik rayonida 56 084,8 bo'lib, viloyat bo'yicha 114 648,8 dan ancha yuqori, ya'ni bu kasalliklar viloyatga nisbatan 48,9% yuqoriroq tarqalgan.

Bu hududda ichimlik suvi sifatining pastligi, oziq-ovqatning xilma-xilligining cheklanganligi va sanitariya sharoitlarining yomonligi ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarining yuqori darajada tarqalishiga olib kelgan. Qon aylanish tizimi kasalliklari ko'rsatkichi ham yuqori bo'lib, Tekislik rayonida 46 963 (har 100 000 aholiga), viloyat bo'yicha esa 138 170 ni tashkil etadi, bu raqamlar viloyatga nisbatan 34,0% ko'proq ekanligini ko'rsatadi.

Tekislik nozogeografik rayonidagi kasalliklar ko'rsatkichlari va
nozoekologik sabablari

Kasallik turi	Tekislik rayon (100 000 aholiga)	Niloyat bo'yicha (100 000 aholiga)	Niloyatga nisbatan, foizda	Rayon ichida eng yuqori	Nozoekologik sabablari
Qon va qon yaratish tizimi kasalliklari	30 468,1	63 889,8	47,7	Mirishkor (10 234,7)	Tekislik hududlarda iqlimning quruqligi va issiqlik anemiyani kuchaytirishi mumkin. Oziq-ovqat sifatining pastligi ham

					ta'sir qilishi mumkin.
Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari	56 084,8	114 648,8	48,9	Mirishkor (13 189,3)	Tekislik hududlarda ichimlik suvi sifati past, oziq-ovqat xilma-xilligi kamroq, bu oshqozon-ichak kasalliklarini oshirishi mumkin.
Qon aylanish tizimi kasalliklari	46 963	138 170	34,0	Qarshi sh. (11 880), Koson (12 564)	Issiq iqlim, harakatning kamligi va yog'li ovqat iste'moli yurak-qon tomir kasalliklarini kuchaytiradi.
Siydik-tanosil tizimi kasalliklari	60 511	148 358	40,8	Qarshi (13 155)	Tekislik hududlarida suv sifati pastligi va tuz miqdorining yuqoriligi bu kasallikni kuchaytirishi mumkin.
Teri va teri osti to'qima kasalliklari	22 014	45 270	48,6	Nishon (7 324)	Issiq va quruq iqlim teri kasalliklarini kamaytirsam ham, chang va ifloslanish ba'zi kasalliklarni keltirib chiqaradi.
Nirusli hepatit	3 279	8 116	40,4	Koson (1 357)	Tekislik hududlarida suv manbalari gigiyenik jihatdan xavfli bo'lishi mumkin.
Qand kasalligi	7 773	15 558	50,0	Qarshi sh. (2 664)	Tekislik hududlarida yog'li va shirin ovqat iste'moli nisbatan yuqori bo'lib, qand kasalligi xavfini oshiradi.
Brutsellyoz	32	83	38,5	Muborak (8), Qarshi (4)	Tekislik hududlarida chorvachilik kamroq rivojlanganligi brutsellyoz kasalligini kamaytirgan.
O'tkir ichak infeksiyalari	2 230	4 438	50,3	Koson (599), Qarshi sh. (567)	Ichimlik suvi sifatining pastligi va sanitariya sharoitlari ichak infeksiyalarini kuchaytirishi mumkin.

Brutsellyoz kasalligi esa Tekislik hududida kamroq tarqalgan bo'lib, faqat 32 holat qayd etilgan, bu viloyatdagi 83 holatga nisbatan ancha past. Bu, o'z navbatida, chorvachilikning kam rivojlanishi va sanitariya sharoitlarining yomonligidan kelib chiqadi. Nihoyat, O'tkir ichak infeksiyalari ko'rsatkichi Tekislik hududida 2 230 bo'lib, viloyat bo'yicha esa 4 438 ni tashkil etadi, bu raqamlar viloyatga nisbatan 50,3% yuqoriligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, Tekislik nozogeografik rayonidagi kasalliklar yuqori bo'lishi ekologik va ijtimoiy omillar, shu jumladan, past sanitariya sharoitlari, quruq iqlim, oziq-ovqat xavfsizligi va suv manbalarining sifati bilan bevosita bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Suvning qattiqlik darajasi ham kasalliklarning tarqalishiga ta'sir ko'rsatadi, ayniqsa Cho'l hududida. Suvning qattiqligi, ya'ni undagi minerallar va tuz miqdorining yuqoriligi, ayrim kasalliklarni kuchaytirishi mumkin. Yuqori tuz miqdori va suvdagi minerallar bu kasalliklarni kuchaytirishi, bu hududda yashovchi aholi orasida siydik tizimi bilan bog'liq kasalliklarni ko'paytirishi ehtimoli mavjud.

Xulosa: O'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo viloyati ning tekislik nozogeografik rayonida ayrim kasallik turlarining tarqalish darajasi viloyatning o'rtacha ko'rsatkichlariga nisbatan yuqoriroq ekanligi kuzatiladi. Ayniqsa, qon va qon yaratish tizimi, ovqat hazm qilish tizimi, qon aylanish tizimi, siydik-tanosil tizimi hamda qand kasalligi kabi kasalliklar ushbu hududda keng tarqalgan. Bu holat hududning tabiiy-geografik sharoiti, ekologik muhitning o'ziga xosligi hamda ijtimoiy-sanitariya omillari bilan bevosita bog'liq ekanligi aniqlanadi. Tekislik hududlariga xos bo'lgan qurg'oqchil va issiq iqlim sharoiti, suv resurslarining cheklanganligi hamda ichimlik suvining mineral tarkibidagi tuz miqdorining yuqoriligi aholi salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xususan, suvning qattiqligi va undagi mineral moddalarning yuqori konsentratsiyasi siydik-tanosil tizimi kasalliklari, ovqat hazm qilish tizimi buzilishlari hamda ayrim metabolik kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari,

hududda oziq-ovqat mahsulotlarining xilma-xilligi yetarli emasligi, ayrim mikroelementlarning yetishmasligi hamda ovqatlanish madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi qon va qon yaratish tizimi kasalliklari, xususan, kamqonlik (anemiya) kabi kasalliklarning ko'payishiga olib kelmoqda.

Tadqiqot natijalari shuningdek, sanitariya-gigiyena sharoitlari va ichimlik suvi ta'minoti darajasining ham kasalliklar tarqalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ichimlik suvi sifatining pastligi, suv manbalarining gigiyenik jihatdan yetarli darajada muhofaza qilinmaganligi hamda maishiy sanitariya sharoitlarining yetarli emasligi ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari, virusli gepatit hamda o'tkir ichak infeksiyalarining ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, ayrim hududlarda urbanizatsiya jarayonlari, turmush tarzining o'zgarishi, jismoniy faollikning kamayishi va yuqori kaloriyalı oziq-ovqat iste'molining ortishi yurak-qon tomir kasalliklari hamda qand kasalligining ko'payishiga zamin yaratmoqda.

Umuman olganda, tekislik nozogeografik rayonida kasalliklarning shakllanishi va hududiy tarqalishi tabiiy-geografik omillar (iqlim, suv va tuproq sharoiti), ekologik muhitning holati hamda ijtimoiy-sanitariya omillarining o'zaro ta'siri bilan belgilanadi. Shuning uchun ham hududda aholi salomatligini yaxshilash va kasalliklarning oldini olish maqsadida ichimlik suvi sifatini yaxshilash, sanitariya-gigiyena sharoitlarini takomillashtirish, ekologik muhitni muhofaza qilish hamda profilaktik tibbiy xizmatlarni kuchaytirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyatlar ro'yxati

1. Турдимамбетов И.Р. Қорақалпоғистон Республикаси нозогеографик вазиятини яхшилашнинг ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари. География фанлари доктори диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2016. – 82 б.
3. Хамраев М.О. Хоразм вилояти ижтимоий экологияси ва аҳоли саломатлигининг географик хусусиятлари. Геогр. фан. ном. дисс.автореф. – Тошкент, 2009. – 24 б.
4. Шошин А.А. Основы медицинской географии. – Москва-Ленинград: Изд- во Академии наук СССР, 1962. – 247 с
5. Шоумаров С.Б. Информационно-методическое письмо по методам оценки факторов риска для здоровья детей. – Ташкент, 2004. – 6 с.

6. Khujamova S.B. History of nosogeographical research and its scientific and theoretical issues // Электронное научно-практическое периодическое издание. Экономика и социум. №9 (112). 2023. С. 152-160.
7. Хужамова С.В. Qashqadaryo viloyatida aholining yuqumli kasalliklar bilan kasallanish geografiyasi // Электронное научно-практическое периодическое издание. Экономика и социум. №12 (127). 2024. С. 956-963.